

Проблемно-тематичний спектр малої прози Дмитра Макогона

Творчість Д.Макогона еволюціонувала в силовому полі світоглядно-мистецьких тенденцій тих письменників початку ХХ століття, які «йдучи за Б.Грінченком, абсолютизували потребу творення літератури про народ і для народу, хоча їхні творчі особистості, безперечно, зазнавали впливу і новочасних мистецьких тенденцій».

Новели й оповідання літератора друкувалися на сторінках буковинської періодики, а згодом були видані окремими збірками: «Шкільні образки» (1911 р.), «Учительські гаразди» (1911 р.), «По наших селах» та «Проти хвилі» (1914 р.). жанрово неоднорідна й різноманітна в проблемно-тематичному аспекті мала проза митця віддзеркалює формування його художньої свідомості, засвідчує активні мистецькі пошуки власного стилю, динаміку поетики й саморух естетичної свідомості автора. На жаль, і до нині прозову спадщину Д.Макогона можна віднести до невідомих широкому читацькому загалу. Ідеологічно поскрибований свого часу, його художній доробок належним чином не поцінований й не осмислений вітчизняним літературознавством.

Перші прозові твори – новели «Убийниця» (1904) і «Контраст» (1907) – позначені впливами модерністської естетики та сецесійного стилю з його тяжінням до символізації дійсності, еклетичністю засобів поетики. Тут порушуються типові для доби раннього українського модернізму проблеми: співвідношення соціального та індивідуального, руйнування традиційної ієрархії цінностей, вияви духовно-світоглядної кризи, екзистанційні пошуки власного «я» тощо. Художньою апробацією цієї проблематики прикметна й подальша творчість Д.Макогона, що засвідчують, зокрема, новели «В розпуці», «Наймит», «Дурний Ілуца», «Герой», «Порятунок» та ін.

Мала проза письменника прикметна аналітичним заглибленням в індивідуальну й соціальну сфери життєдіяльності людини та суспільства в цілому. Автор відстежує нівеляцію патріархальних моральних принципів («Безбожник», «Храм», «Приймак», «Убив журбу»), суперечливі стосунки особи із суспільством («Наймит», «Вусата», «Чабан»), вияви дитячої психології («Лише загірлася...», «До школи», «Любов», «Недогода»), руйнування системи шкільної освіти («У своєму царстві», «Побіда», «Шкільні повідомлення», «Шкільна власть»), втрату українцями відчуття національної приналежності («Школяр Микола», «За німецьку школу», «Два табори»), економічне зубожіння селянства («Два пани», «Угода», «Протест», «Герой») тощо.

Загрунтовані на побутових реаліях і життєвих спостереженнях, новели й оповідання Д.Макогона, ясна річ, не претендують на масштабність та різноплановість зображення дійсності. Це, радше, глибоко психологічні дослідження фрагментів людського життя, поєднані з уболіванням

письменника за долю безправного сільського вчителя, знедоленої дитини, впослідженого селянина. Неважко помітити, що проблемно-тематичних спектр та художньо-стильова палітра прози споріднює літератора з творчістю Дмитра Марковича, Тимотея Бордуляка, Модеста Левицького, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської, Ореста Авдикевича, Стефана Ковалева.

Окрім того, прозописьмо літератора привертає увагу виразною біографічною, життєво-побутовою домінантою. Маємо на увазі передовсім закоріненість часопросторових орієнтирів його художніх текстів у реальну дійсність, побачене й пережите, зрештою, у власний життєвий досвід. Більшість творів збірок “Шкільні образки”, “Учительські гаразди”, “По наших селах” та “Проти хвилі” – це яскраві й характеристичні фрагменти з повсякденного життя автора, його шкільної практики, громадської роботи. “Мої новели зі шкільного життя, – зазначає письменник, – це не видумка, не якісь окремі випадки в одному селі, а типові тогочасні явища, що проявлялись скрізь по буковинських селах” [112, с. 8]. Така позиція фактично формує мистецьке кредо Д.Макогона.

Уже перша прозова збірка “Шкільні образки” окреслює проблемно-тематичне коло уподобань письменника, його етичні та естетичні орієнтири, стильову манеру письма. Як уже зазначалося, вирішальний вплив на творчість Д.Макогона мала його громадська робота та культурно-освітня діяльність. Відтак прозаїка цікавлять в основному теми зі шкільного життя та учительського побуту, проблеми складних стосунків між учителем та сільською громадою, ставлення селян до освіти, несприйняття народом просвітницьких поривань інтелігенції тощо. Принаймні такі проблеми стають лейтмотивом оповідань “Грішник”, “Ліктура”, “Два табори”, “Шкільні повідомлення”, “Подвійна кара”, “На пам’ять”, “Похорон”.

Домінантою цих творів є їх своєрідний “документалізм”, безпосередня співвіднесеність із фактами дійсності. По суті, маємо справу з художньою обробкою конкретно-життєвого матеріалу – різноманітних випадків з учительської історії самого прозаїка. Головними героями, отже, виступають учителі, учні, прості селяни, а сюжетні перипетії розвиваються найчастіше навколо конфліктів між інтелігентом-учителем, з одного боку, та місцевою громадою – з іншого.

Привертає увагу, водночас, і виразне соціальне забарвлення конфліктів в оповіданнях Д.Макогона. Так, напівголодне існування селянської родини цілком передбачувано призводить до крадіжки (“Грішник”). Несприятливі соціально-економічні обставини життя буковинців стають на перешкоді бажанню дітей вчитися (“Ліктура”, “На пам’ять”). Забобонна й темна селянська громада не сприймає просвітницьких заходів вчителя (“Шкільні

повідомлення”), а інколи й відверто ворожо налаштована проти нього (“Подвійна кара”, “Похорон”).

Дотримання письменником естетичних засад реалістичності, правдоподібності зображуваного зумовило й відповідний стиль, манеру викладу. Оповідання збірки “Шкільні образки” позначені деякою описовістю, яка, однак, позбавлена надмірної епічності, розлогості прозописма, не переобтяжена етнографічно-побутовими подробицями (що характерно, скажімо, для прози ХІХ ст.). Стиль письменника виразно експресивний, лаконічний, а сама авторська оповідь зосереджена на виокремленні однієї суттєвої деталі, спроможної розкрити порушену проблему, схарактеризувати внутрішній стан героїв.

Предметом постійних мистецьких роздумів Д.Макогон є різні аспекти життєдіяльності людини (трудова діяльність, родинні стосунки, взаємини у громаді тощо), які зусібіч демонструють моральну деградацію селянина, його здичавіння й відсталість, скрайній прагматизм у міжособистісних стосунках. Так, заради помсти сільському вчителю Петро Бадюк навмисно споює учнів (“Похорон”), батько дорікає синові за його просвітницьку діяльність, яка не приносить очікуваних матеріальних вигод (“У світ за очі”), сільська громада знущається над новим вчителем (“Побіда”), панотець виганяє на вулицю старого наймита (“Наймит”), мати цинічно “продає” доньку (“Порятунок”), засліплена горем жінка паплюжить ікону (“В розпуці”) тощо.

Домінантою цих новел і оповідань є насамперед проблема відчуження особистості, позбавленої елементарного соціального захисту, та низької самосвідомості темного і загнаного у безвихідь народу. Як наслідок спотворюються споконвічні моральні приписи, руйнуються родинні зв’язки, зневажаються традиційні етичні цінності.

Роздумам письменника над деформацією родинних зв’язків присвячені оповідання “У світ за очі”, “Порятунок”, “Приймак”. Перше побудоване у формі діалогу між батьком та сином. Старий із незрозумілою злістю й ненавистю дорікає дорослому синові за те, що той вже чотири місяці не може влаштуватися на роботу. Можливості ж вчителювати молодого хлопця позбавили за просвітницьку роботу з-поміж селянства. Вкрай розлючений батько врешті-решт проганяє сина, адже той “робив йому сорому”.

вагоме місце в прозі Д.Макогон посідає проблема деформації усталених патріархальних норм, руйнування родинних зв’язків, дисгармонії у міжособистісних стосунках, домінування тваринних інстинктів у душі селянина. З цього погляду парадигма творчості митця постає як невід’ємна й органічна складова українського літературного дискурсу зламу століть. Маємо на увазі перш за все співзвучність художніх пошуків В.Стефаніка,

О.Кобилянської, М.Коцюбинського, В.ВинниченкаС.Яричевського, Грицька Григоренка, спрямованих на осмислення життя села й постаті селянина під новим кутом зору, вивільненим від ідеалізації старого патріархального світу.

Д.Макогон, як письменник, формує у силовому полі народницької ідеології, мимоволі розвінчував народницькі міфи про ідеальність патріархальної громади, цілісність внутрішнього світу селянина, його високу моральність, духовність. Такі мотиви відчутні, властиво, в поодиноких оповіданнях збірок “Проти хвилі” та “Учительські гаразди”, однак найпоплідовніше вони відстежуються в збірці “По наших селах”. Остання, до речі, і в проблемно-тематичному, і в образно-стильовому аспектах нагадує збірку Грицька Григоренка “Наші люди на селі”.

Як і Д.Макогон, письменниця органічно поєднує загальний гуманістичний пафос, віру в добро і моральність людини із скрупульозним аналізом відверто непривабливих сторін селянського життя, з увагою до гостродраматичного, трагічного чинників у повсякденному існуванні гречкосія. У результаті її художня модель буття абсорбує часто непоєднані поняття й категорії: добротворення, співчуття, милосердя, взаємодопомога співіснують із темністю, злобою, агресією, жорстокістю, забобонністю, тотальним безкультур’ям.

В оповіданнях “У своєму царстві”, “До школи” (збірка “Проти хвилі”), “Вусата”, “Безбожник”, “Храм”, “Дурний Ілуца”, “Убив журбу”, “Через кирпу” (“По наших селах”) Д.Макогон показав темноту селянина, його моральне здичавіння, грубість, породжену багатовіковим пригнобленням агресивність, неконтрольовані спалахи люті тощо.

Так, у центрі оповідання “У своєму царстві”, наймодернішого у збірці „Проти хвилі”, – враження вчителя, народника й ідеаліста, від спілкування із сільською громадою. Окрилений високими мріями здійснити “своє небуденне покликанє”, герой іде на село, в своє “вимріяне царство”. Однак невдовзі виявляється, що селянам ні він, ні його ідеї не потрібні: “Проч! Проч відсіля! – закричала розлючена громада і з піднесеними п’ястуками кинулась на розчарованого учителя”.

Новими проблемно-тематичними нюансами позначений ряд творів Д.Макогона, в яких йдеться про безправ’я вчителя в тогочасній освітній системі, його цілковиту залежність від волі повітових шкільних рад, місцевої громади. Вони належать до того річища української літератури кінця ХІХ – ХХ ст., до якого належать епічні писання Б.Грінченка, Степана Васильченка, О.Кобця, М.Колцуняк, І.Садового й ін., драматичні – І.Франка, Олександра Олеся тощо.

Найпоказовішими серед цієї тематичної групи у Д.Макогона є оповідання “Подвійна кара”, “Даровизна”, “Шкільна власть”, що відтворюють різні епізоди

повсякденного життя сільського вчителя: вимушену участь у заздалегідь несправедливому розподілі майнової допомоги, безпорадність перед сваволею представників місцевої шкільної “владі”, неспроможність власноруч упоратися з сільськими бешкетниками і тому подібне.

В ідейно-тематичній парадигмі “шкільної” прози Д.Макогона важливе місце посідають і твори, сказати б, педагогічного спрямування про взаємовідносини учителя з учнями (“Грішник”, “Ліктура”, “Любов”, “На пам’ять”, “Брехня” тощо). До їх найхарактерніших особливостей слід зарахувати: наявність чітко окресленого суб’єктивного елемента в наративній структурі (часті власне авторські відступи та коментарі зображуваного), подеколи дидактичність, прагнення показати єдність і взаємообумовленість природного й соціального в характері дитини, обґрунтувати доцільність правильного педагогічного впливу на особистість підлітка, необхідність освіти для дітей простолюду тощо.

Тонким і глибоким психологічним аналізом позначені твори Д.Макогона про дітей. Так, оповідання «Недогода», «Школяр Микола», «Лише загірлась», «Діточий бунт» репрезентують складний й суперечливий у становленні характер дитини, її цілісний внутрішній світ та їх невідворотну деформацію, спричинену реаліями зовнішнього буття. Психологічне дослідження внутрішнього світу дитини здійснюється письменником крізь призму конфлікту, який в художніх творах зреалізовується у найрізноманітніших площинах: морально-естетичній і навіть національній. Автор майстерно komponує художній матеріал, виписуючи напружені епізоди зіткнення персонажів, що не лише увиразнюють духовний світ дитини, але й оголюють кричущі суперечності тогочасної дійсності.

Прикметно, що характер маленьких героїв у досліджуваного письменника поданий статично й незмінно, однак кожний новий епізод, кожна картина виявляє його нову, досі незнану сутність. Ця риса, на наш погляд, споріднює оповідання Д.Макогона про дітей з циклом “дитячих” творів С.Коваліва “Хрущі”, “Гриби”, “Сліпий патрон”, “Американська крисаня”, “Світ учити розуму” тощо.

Отже, епічний набуток Д.Макогона – самобутнє естетичне явище, суголосне демократичним тенденціям літературного реалізму межі століть. Проблематику художньої прози письменника детермінувало різноаспектне буття Західної України, зокрема буковинського краю, «ройове» буття рідного народу й індивідуальне буття індивіда, здебільшого «маленької людини», в лещатах несприятливих для розвитку особистості суспільно- національних обставин.